

Latvijas Universitāte
Vēstures un filozofijas fakultāte

Māris Kūlis

PATIESĪBAS IZPRATNES IZMAIŅAS:
VĒSTURISKI KOMUNIKATĪVAIS MODELIS

Promocijas darba kopsavilkums

Doktora grāda iegūšanai filozofijas nozarē
Apakšnozare: sociālā filozofija

Rīga, 2015

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātē, Praktiskās filozofijas katedrā laika posmā no 2010. gada līdz 2014. gadam.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Eiropas Sociālā fonda projekts "Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē"
Nr.2009/0138/ 1DP/1.1.2.1.2./ 09/IPIA/
VIAA/004.

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».

Darbs sastāv no ievada, piecām nodaļām, noslēguma, literatūras saraksta.

Darba forma: disertācija filozofijas nozarē, sociālās filozofijas apakšnozarē

Darba zinātniskā vadītāja: asoc. prof., Dr. phil., Māra Kiopē

Darba recenzenti:

- 1) doc. Dr. phil. Raivis Bičevskis (LU VFF);
- 2) Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova (LU FSD);
- 3) prof. Dr. theol. Anita Stašulāne (Daugavpils Universitātē)

Promocijas darba aizstāvēšana notiks 2015. gada 28. maijā, pulksten 15.00 Latvijas Universitātes Filozofijas nozares promocijas padomes atklātā sēdē Rīgā, Aspazijas bulvārī 5, 519. auditorijā.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Bibliotēkā Rīgā, Kalpaka bulvārī 4.

Latvijas Universitātes Filozofijas zinātņu nozares padome 2015. gada 30. janvārī šo promocijas darbu ir pieņēmusi aizstāvēšanai un filozofijas zinātņu doktora grāda iegūšanai.

LU Filozofijas zinātņu nozares promocijas

padomes priekšsēdētājs _____ / *Igors Šuvajevs* /

promocijas padomes sekretārs _____ / *Raivis Bičevskis* /

© Latvijas Universitāte, 2015
© Māris Kūlis, 2015

Anotācija

Patiesības izpratnes izmaiņas: vēsturiski komunikatīvais modelis

Promocijas darbā aplūkota patiesības modeļu nomaīņa un parādīts vēsturiskais fons situācijai, kurā jēdziens “patiesība” nonācis konfrontācijā starp divām patiesības izpratnes pusēm – pārļaicisku, universālu patiesību un vēsturiski komunikatīvu patiesību. Darba mērķis ir parādīt “patiesības” saistību ar vēsturiskumu un tās atkarību no *sensus communis*. Pieredzes jēdziena transformācijas aplūkojums no Jaunlaikiem līdz mūsdienām un opozīcija starp Jaunlaiku zinātnes pretenzijām un *sensus communis* kā zināšanu garantu parāda, ka patiesības jēdzienu, kas ilgstoši interpretēts no epistemoloģijas skatupunkta kā subjekta aktīvas izziņas rezultāts, nomaina tāda patiesības interpretācija, kas atzīst tās sociāli komunikatīvos, intersubjektivitātes un valodiskuma aspektus.

Atslēgas vārdi: patiesība, pieredze, vēsturiskums, komunikativitāte, zināšanas

Saturs

Anotācija	3
1. Vispārīgais darba raksturojums	5
1.1. Tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte	5
1.1.1. Promocijas darba aktualitāte	8
1.1.2. Promocijas darba zinātniskā novitāte	9
1.2. Promocijas darba mērķi, uzdevumi un struktūra	10
1.2.1. Promocijas darba mērķis	10
1.2.2. Promocijas darba uzdevumi	12
1.2.3. Promocijas darba apjoms un struktūra	12
1.3. Promocijas darba metodes	13
2. Promocijas darba aprobācija	16
2.1. Zinātniskie projekti	16
2.2. Publikācijas	16
2.2.1. Periodikā	16
2.2.2. Monogrāfiju daļas	17
2.2.3. Konferenču tēzes	17
2.2.4. Citas publikācijas	17
2.3. Zinātniskie semināri un konferences	18
2.3.1. Starptautiskas konferences vai kongresi	18
2.3.2. Semināri	19
2.3.3. Vietējas konferences vai kongresi	19
3. Promocijas darba konspektīvs izklāsts	20
3.1. Promocijas darba satura apskats	20
3.2. Galvenie secinājumi	26
Kopsavilkumā izmantotās zinātniskās literatūras saraksts	29
Pateicības	31

1. Vispārīgais darba raksturojums

1.1. Tēmas aktualitāte un pētījuma novitāte

Promocijas darba tēmas aktualitāte parādās jau neokantisma pārstāvja Vilhelma Vindelbanda (*Windelband*) jautājumā, kuru viņš izvirza runā “Vēsture un dabaszinātnes”¹. Vindelbanda nolūks bija norādīt, ka vajadzīgs nošķirums starp dabaszinātnēm un uz kultūru, vēsturi vērstajām zinātnēm. Viņš norādīja, ka zinātnē pastāv kaut kas tāds, kas nepakļaujas vieniem un tiem pašiem nosacījumiem un kritērijiem. Runas izvērsumā – pēc tam, kad bija aizrādījis, ka “daudz kļūdu tika izdarīts universālistiskās tendences dēļ, kas, neievērojama atsevišķo zinību jomu autonomiju, gribēja pakļaut visus priekšmetus vienas un tās pašas metodes žņaugiem”² – Vindelbands piedāvāja zinātnes nošķirt, apzīmējot tās par “ideogrāfiskām” un “nomotētiskām” zinātnēm. Abas nodarbojas ar faktu vākšanu, taču atšķirība parādās brīdī, kad tos apkopo un pielieto. Pirmās izprot tēlus vārda plašā nozīmē, savukārt otrās – likumus. Vēsture, viņaprāt, pieder pie ideogrāfiskajām, bet dabaszinātnes – pie nomotētiskajām zinātnēm.

Varētu domāt, ka tas ir jautājums vienīgi par klasifikāciju.³ Tomēr šeit izgaismojas daudz dziļāks un nopietnāks nošķirums ar tālejošām sekām. Proti, būtībā tas ir jautājums par patiesības iedabu, pielietojumu, iedarbīgumu un par ceļu uz patiesības izpratnes modeļa maiņu. Vindelbanda jautājuma būtībā slēpjas pieprasījums ne tikai pēc filosofijas, bet arī visu humanitāro zinātņu leģitimizācijas un patiesības problemātikas pārskatīšanas. XX gs. tas veicina patiesības izpratnes pārskatīšanu sociālajās zinātnēs. Šis jautājums ir būtisks ar to, ka atrisinājums nav sasniedzams ar juridisku vai tehnisku paskaidrojumu palīdzību. Tā ir filosofiska problēma.

Vismaz no šodienas perspektīvas raugoties, zinātnes (angl. *sciences*) nodarbojas ar patiesības iegūšanu. Ja izdodas atrast kādu likumsakarību, tai ir vērtība vienīgi tad, ja tā ir patiesa. Ja apraksts nav patiess, to var atmetēt vai aizstāt ar citu labāku. Tādā veidā zinātne soli pa solim virzās uz priekšu, arvien vairāk

¹ 1894. gada 1. maijā, ieņemot rektora amatu Štrāsburgas Keizara Vilhelma universitātē, Vindelbands svinīgajā ceremonijā uzstājās ar runu “Vēsture un dabaszinātnes”. Tās tulkojums pieejams latviešu valodā: Vindelbands, V. Vēsture un dabaszinātnes. *Kentaurs XXI*, 2007, Nr. 42.

² Turpat. – 49. lpp.

³ Šīs idejas izraisīja visai daudz administratīvu pārkārtojumus. Jāpiebilst, ka XIX gs. beigās, jo īpaši Vācijas universitātēs, jautājums par zinātņu pētījumu priekšmetu un pētījumu metožu atšķirībām bija kļuvis par aktuālu pārspriedumu tematu. Līdzīgas idejas izteicis arī Henrihs Rikerts (*Rickert*), Vilhelms Diltejs (*Dilthey*) u.c.

izskaidrojot un iekļaujot faktus savā objektu un teoriju kopsakarā. Šādas zinātnes iekšējā loģika ir nepielūdzama – zinātnei agrāk vai vēlāk jānokļūst kādā punktā, kur tiks gūts piepildījums, t. i., noskaidrota patiesība.

Taču ko iesākt ar tiem aprakstiem, kas nepakļaujas šādas patiesības noskaidrošanas kritērijiem? Te ir divi ceļi: pirmais – atzīt konkrēto gadījumu par nepārbaudāmu un tukšu; otrais – pārskatīt jēdzienu “patiesība”. Lai pamatotu patiesu zināšanu iespējamību tajās zinātnēs, kas respektē unikālo un neatkārtojamo un apraksta idejas, domas, notikumus, būtu jāizvēlas otrais ceļš.

Šāda ceļa izvēlei, protams, ir sekas. Jāņem vērā, ka jēdziens “patiesība” nav izolēts; to nevar atcelt vai ignorēt. Jautājums par patiesību, proti, to, vai patiesība ir vēsturiska vai universāla, un to, vai patiesībai ir situatīva nozīme vai arī tā raksturo mūžīgas un vispārnozīmīgas likumsakarības, ir būtisks ne tikai humanitārajās zinātnēs. Tas nosaka arī dabaszinātņu (var teikt plašāk – visu zinātņu) iespējamību. Jautājuma dramatisms ir apstākļi, ka tad, ja patiesība nav absolūta, ir jāpārskata ļoti svarīgs Rietumu civilizācijai nozīmīgo pieņēmumu kopums, kas tajā ilglaicīgi pastāvējis.

Fundamentālās nozīmības dēļ jēdziens “patiesība” ir nodarbinājis filosofu prātus jau izsenis un tomēr nav viennozīmīgi izprasts. Gluži pretēji, ir izveidojusies liela patiesības izpratnes dažādība. Atskatoties uz XX gadsimta filosofiskajām idejām un XIX gadsimta ideju aizmetņiem, var teikt, ka tagad tikai reti kāds⁴ uzreiz bez mazākajām šaubām pretendē jēdzienā “patiesība” saskaņā ar skaidru būtību, kas nozīmētu idejas saskaņu ar lietu. Pārdomas par patiesību, tās sasniegšanas ceļiem ieguvušas dažādu teoriju un noliegumu formas, kas nav izslēgušas viena otru. Tā ir ne tikai sarežģīta, bet arī jauna situācija. Ja pievienojas filosofijas un ideju vēsturē izteiktam spriedumam, ka ne vien Jaunlaiku filosofiskās idejas ir likušas pamatu stingras, matematizētas zinātnes projektam, bet arī šis *projekts* turpina pastāvēt un dominēt zinātņu vidē⁵, tad viedokļu dažādībai jāklūst saprotamai. Var izteikt minējumu, ka daudzveidīgās norises, sekularizācija un kultūru mijiedarbība plašākā mērogā rosina ticības mazināšanos absolūta idejai un galējām patiesībām. Vienlaikus konstatējamās raizes par relativisma nespēju konsolidēt sabiedrību un piepildīt alkas pēc nozīmju stabilitātes un aksiomātisku patiesību pastāvēšanas.

Patiesības difūzija dinamiski mainīgo diskursu jūklī, kur vienlaikus blakus spēj pastāvēt gan tradicionālās zinātnes atziņas, gan misticisma piestrāvotas māņticības, izveido situāciju, kurā nevar runāt par patiesības “minoritātēm”. Drīzāk jādomā par tādu stāvokli, kurā paralēli spēj pastāvēt savstarpēji neatkarīgas, taču pretrunīgas, lokāli autoritāras un *it kā* absolūtas patiesības.

⁴ Te runa ir par filosofiju. Uz citām jomām, īpaši dabaszinātnēm, tas lielā mērā neattiecas. Pat tieši otrādi – dabaszinātniskais vai matematizētais skatījums, kura centrā ir ideja par vienu patiesību, cenšas dominēt. Par to vairāk skat. apakšnodaļā 2.1.6 – „Pasaules ainas laiks: kā izprast Jaunlaikus?”.

⁵ Šī tēma izvērstā promocijas darba 2. nodaļā “*Greizsirdīgā zinātne: Jaunlaiku ievirze uz zinātnisko patiesību*”.

Cilvēkiem nezūd vēlme ticēt, ka viņi spēj zināt un esošais vismaz kaut kādā mērā ir izzināms. To var saukt par fundamentālu tieksmi zināt un uzskatīt zināmo par patiesu. Cilvēki mēdz apgalvot, ka viņi zina; ka viņiem piemīt zināšanas un ka lietas ir iekārtotas tādā vai citādā veidā.

Tomēr var pamatoti iebilst, ka šie cilvēki ir maldījušies, ka viņiem nav itin nekādu zināšanu un ka nekādu patiesību viņi nesaredz. Taču no cilvēka skatpunkta apgalvojuma patiesums vai maldīgums nav pats nozīmīgākais. Svarīgāk ir aplūkot to, ka patiesību *pielieto*⁶. Tas ir kas pavisam cits nekā epistemoloģijas tieksme noskaidrot izteikuma loģisko saskanīgumu un tā savietojamību ar kādas objektīvās pasaules reālijām.

Patiesība, kas ilgstoši tikusi interpretēta no epistemoloģijas pozīcijām, pārvietojas uz kādu neskaidru lauku. Ko gan iesākt ar tādu patiesību, kas no pārļaiciskuma pozīcijām nokļūst pie robežas, kur sāk valdīt vēsturiskā procesā esošs patiesības policentrisms? Tas raksturo citu patiesības izpratnes modeli. Tad jāpieņem, ka patiesība pakļaujas interpretācijai, ka tā top pieredzē un ir komunikatīvs, sociāls fenomens.

Tāad jāpieņem Vindelbanda jautājuma konsekvences un jāpārjautā patiesības iedaba. Iespējams, ka jautājumu par patiesību var iznest ārpus zinātnes sfēras uz pirmszinātnisko, ārpuszinātnisko patiesības izpratni. Edmunds Huserls (*Husserl*) ir pamanījis šo problēmu un, izstrādājot fenomenoloģiju, raksta: “Patiesība un aplamība, evidently dotumu kritika un kritikas adekvātums – tās ir ikdienišķas tēmas, kurām jau pirmszinātniskajā dzīvē bijusi noturīga loma. Šo ikdienas dzīvi apmierina relatīvas evidences un patiesības.”⁷ Viņš atzīst acīmredzamo faktu, ka zinātne meklē patiesības, kas ir un arī paliek vienmēr lietderīgas, atrodot atbilstošus apstiprinājumus.

Taču, kā domā Huserls: “Ja zinātne, kā tai reiz pašai ir jāatzīst, vairs nespēj *de facto* apgūt kādu “absolūto” patiesību sistēmu un tāpēc ir spiesta arvien un no jauna modificēt savas patiesības, tad taču tā seko absolūtās vai zinātniski īstenās patiesības idejai un atbilstoši tai iemājo (*hineinleben*) kādā bezgalīgā, to arvien ieskaujošā aproksimāciju horizontā. Tā (zinātne) iedomājas, ka ar šo aproksimatīvo horizontu ir ieguvusi spēju pacelties pāri ikdienas atzinumiem un arī pati sev *in infinitum*. Bet tas izsaka vien sliecību uz sistemātisku atziņas universalitāti, lai šī sliecība būtu ierobežota ar kādu attiecīgu noslēgtu zinātnes pētījumu jomu vai vērstos uz kādu jau iepriekš pieņemtu esošā visvienību vispār, ja tiek problematizēta filosofijas iespējamība.”⁸

Līdz ar to rodas pārliecība, ka jautājums par patiesību nav risināms tikai epistemoloģijas un zinātnes ietvaros. Skatījums ir jāpaplašina. Rodas jauni

⁶ Jēdziens lietots hermeneitiskā nozīmē kā *subtilitas explicandi* jeb nozīmes “pielietošana”, nevis pragmatisma nozīmē. Skat. Gadamers, H.-G. *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava, 1999. – 291. lpp.

⁷ Huserls E. *Kartēziskās meditācijas. Ievads fenomenoloģijā*. Grām.: *Fenomenoloģija*. Rīga: FSI, 2002. – 233. lpp.

⁸ Turpat.

jautājumi. Viens no tiem ir šāds: vai un kā iespējams patiesības vēsturiskums? Vai nav jāpārskata patiesības universalitātes risinājums? No šā jautājuma izriet citi, tostarp, tas, vai patiesībai ir sociāla, komunikatīva, valodiska iedaba? Vai jārunā par noteiktu patiesību, vai arī tā jāskata kā patiesības pieredzes process?

1.1.1. Promocijas darba aktualitāte

Pētījuma aktualitāti var definēt vairākos līmeņos.

Šā pētījuma aktualitāte universālajā līmenī, proti, tā, lai šis pētījums būtu nozīmīgs ikvienam, rodama vairākos apsvērumos.

Pētījuma aktualitāte universālajā līmenī sastopas ar divu fundamentālu filosofisku pieeju pretrunīgumu. Proti, runa ir par opozīciju starp nemainīgo un mainīgo, būtisko un šķietamo, mūžīgo un laicisko, absolūto un relatīvo jeb, lietojot filosofijas vēstures simbolisko figūru vārdus, starp Parmenīdu un Hērakleitu.

Strīdus objekts ir patiesība. Taču patiesība – izziņas, pieredzes, ētisko imperatīvu apjēgsmes pamatotāja – nosaka to, kurai pusei pievienoties ar visām no tā izrietošajām sekām. Patiesībai kā mūžīgai un absolūtai vai pretēji – mainīgai, laiciskai, pat subjektīvai. Dažādiem patiesības izpratnes modeļiem ir atšķirīgas atbildes par tās būtību un dažāda ietekme uz kultūras un sociālajām norisēm.

Sekas ir gauzām vienkāršas, taču ļoti nopietnas – tas ir pieteikums pārskatīt zinātņu iespējas, lomu un pretenzijas. Vai zinātne (kā dabaszinātnes) var pretendēt uz kādu mūžīgu un vispārīgu likumsakarību izgaismošanu, vai varbūt zinātne (kā cilvēkzinātnes) var attaisnot savu nevarību mūžības priekšā un savu (ne)spēku notikumu analīzes kontekstā?

Lokālajā līmenī, piemēram, attiecībā uz Latviju vai Latvijas tautsaimniecību, šā pētījuma aktualitāte sasauca ar raizēm par vēstures interpretāciju patiesīgumu un starpkultūru, kā arī etnisko (u.c.) grupu konfliktiem par sociālo un politisko jautājumu patiesajām interpretācijām. Nerimstošās debates par centieniem “okupēt” patiesību, piesavināties izšķirošo lēmumu un rast galīgo risinājumu tēmām, kas vienlaicīgi ir nozīmīgas dažādām sociālām grupām, kuru pamatpienēmumi lielā mērā ir diametrāli pretēji, bieži vien nonāk strupceļā. Acīmredzamā vajadzība pēc risinājuma atduras nespējā sadalīt to, kas savā būtībā ir nedalāms, ja patiesību meklē epistemoloģiskā veidā, taču skaidrojums ir tverams patiesības vēsturiski komunikatīvā modeļa izpratnē.

Jēdziena “patiesība” pārskatīšana var kalpot par instrumentu, lai no šā strupceļa izietu un risinātu sociālās un kultūras filosofijas jautājumus. Tiesa gan, jāreķinās, ka patiesības *izkaisīšana* varētu likties drīzāk padošanās, nevis problēmas atrisināšana. Tomēr tieši šis apstāklis – nevēlēšanās respektēt patiesības plurālismu un stūrgalvīgās alkas pēc vienīgās, zinātniskās un galēji objektīvās patiesības – ir galvenais šķērslis apjaušmai, ka gan sociālās grupas, gan atsevišķi indivīdi ir ne tik daudz racionāli un sociālā ziņā kompetenti, cik

iesaistīti tradīcijās, kas “objektīvo patiesību” tiem jau ir iedevušas, pirms vēl tā tikusi meklēta.

Saprotams, ka šāda līmeņa aktualitāte ne vienmēr var kalpot par pietiekamu pamatu kāda pētījuma veikšanai gluži vienkārši tāpēc, ka jau pēc neilga laika izpētes temats var būtiski mainīties, tādējādi padarot pētījumu mazāk nozīmīgu. Tomēr, ja pieņem, ka tieši problēmjautājumu izvirzīšana un aktualizēšana ir tas, kas palīdz transformēties “laika garam”, tad arī aizgājušais gūst kādu vērtību. Teksti, kas šobrīd aizmirsti, var izrādīties fundamentāli nozīmīgi tam, kas veidojis šodienu. Šajā pētījumā, piemēram, tiek runāts gan par Džambatistas Viko (*Vico*), gan Jaunlaiku zinātnes paradigmas lomu mūsdienu patiesības koncepta izpratnē, parādot ideju virzību uz vēsturiski komunikatīvo patiesības izpratni. Neraugoties uz to, ka, piemēram, Renē Dekarta (*Descartes*) anatomijas skaidrojumus šodien vairs neviens neuztver nopietni, viņa pieejas ietekme uz filosofisko domu, visdrīzāk, ir dzīva vēl tagad.

1.1.2. Promocijas darba zinātniskā novitāte

Promocijas darbā ir vairāku līmeņu zinātniskā novitāte. Pirmkārt, Latvijas filosofiskajā domā patiesības koncepta transformācijas vēl nav pētītas. Ir izstrādāti atsevišķi raksti (tie aplūkoti sadaļā par izpētes līmeni) un Ivana Vedina monogrāfija “Zinātne un patiesība”⁹. Taču tajos gandrīz nemaz nav atspoguļots šajā pētījumā atklātais patiesības izpratnes transformācijas mehānisms.

Otrkārt, promocijas darbs ir zinātniski inovatīvs starptautiskā mērogā. Neraugoties uz daudzajiem dažādas tematikas un rakstura pētījumiem par Jaunlaiku filosofiju, Viko, Kantu (*Kant*), Huserlu, Gadameru (*Gadamer*) u.c., tas atklāj kopsakarības starp *sensus communis*, intersubjektivitātes tēmas un patiesības jautājuma risinājumu Kanta filosofijā, kopesamības izpratnes nozīmi patiesības konstitūcijā, kā arī detalizēti aplūko *patiesības pieredzes* jautājumu. Autoram nav zināms neviens starptautiska līmeņa darbs, kurā patiesības transformācijas process būtu strukturēts un aplūkots tieši tā, kā tas darīts šajā pētījumā. Tā, nenoliedzami, ir jauna veida pieeja arī Latvijā.

Novitāti var saskatīt arī autora piedāvātos formulējumos, jēdzienos un argumentos, tostarp par zinātniski “neizteikto patiesību”, kā arī vēsturiski komunikatīvās patiesības modeļa izstrādi.

Promocijas darba iecere izpētīt patiesības interpretācijas transformācijas gaitu, apskatot patiesības hermeneitiskās interpretācijas mūsdienu filosofijā, ļauj jaunā veidā palūkoties uz filosofijā un, plašāk, zinātnes vēsturē konstatējamām ideju sekām. Tādējādi var nevis kādā jaunā veidā argumentēt par labu (vai sliktu) kādam argumentam, bet gan ieraudzīt sakarības starp dažādām idejām. Tas ļauj labāk izprast uzskatu daudzveidību mūsdienu zinātnēs, jo īpaši cilvēkzinātnēs un filosofijā.

⁹ Vedins, I. *Zinātne un patiesība*. Rīga: Avots, 2008.

1.2. Promocijas darba mērķi, uzdevumi un struktūra

1.2.1. Promocijas darba mērķis

Promocijas darba mērķis ir veikt pētījumu par patiesības izpratnes izmaiņām, kas parādās Eiropas filosofijas vēsturē līdz ar Jaunlaikiem un ar savu ietekmi sniedzas līdz pat mūsdienām, lai izprastu patiesības vēsturisko un sociāli komunikatīvo iedabu un tādējādi mainītu sapratni par to, kas ir patiesība.

Šā darba ievirze ir aplūkot patiesības izpratnes ideju un vīziju izraisīto ietekmi, sadursmes, pārmaiņas un sekas. Citādi sakot, no distances paraudzīties uz filosofisko ideju izvērsumu konfrontācijām un to radītajiem patiesības izpratnes modeļiem. Promocijas darba iecere ir izpētīt patiesības interpretācijas transformācijas gaitu, apskatot patiesības hermeneitiskās interpretācijas mūsdienu filosofijā.

Pētījuma mērķim ir būtiska nianse – nevis veikt detalizētu kādas filosofijas ideju sistēmas un argumentu izpēti, bet gan nodarboties ar noteiktu ideju, kas ved pie patiesības jēdziena transformācijas, savstarpējo savijumu un seku izpēti, lai norādītu uz ideju pēctecību un sasaistītību, proti, jautāt, kādas sekas rada viena vai otra ideja un kā tās spēj līdzāspastāvēt. Promocijas darbā atrodamais “ceļojums laikā” no Jaunlaikiem līdz mūsdienām ir principiāli nepieciešams, lai parādītu sociālajai filosofijai atbilstošo vēsturiski komunikatīvo patiesības modeli un tā saknes, jo tikai sakņu atklāšana var ļaut izprast šā modeļa specifiku.

Promocijas darba izklāstu pavada saturā pamatots pieņēmums, ka Jaunlaiku dabaszinātniskā un uz absolūtu vērsta orientācija ir aktuāla un dzīvotspējīga. Turklāt, pat ja tā nevalda pār noteiktām mūsdienu zinātņu nozarēm, jau cits jautājums ir tās klātbūtne “kolektīvajā izjūtā” jeb *sensus communis* – proti, tā fundamentāli nosaka to, ko hermeneitikā sauktu par saprašanas ievirzi.

Līdz ar to viens no promocijas darba uzdevumiem ir aplūkot “paradigmatiskas tendences” un “paradigmatisku ideju” sekas. Lai gan var pievienoties, piemēram, Tomasa Kūna (*Kuhn*) darbā “Zinātnisko revolūciju struktūra”¹⁰ paustajām idejām par zinātnes paradigmu vēsturiskumu, ir jāņem vērā, ka paradigmatisku tendenču kritika vien neizgaisina to ietekmi – tā saglabā savu spēku perifērijā un turpina atbalsoties ikdienas vērtību orientācijā.

Atbilde uz jautājumu par šā promocijas darba novietojumu filosofijas pētniecības laukā ir divdaļīga. No vienas puses, tas ir pētījums sociālās filosofijas nozarē. To apliecina darba galvenais nolūks, proti, aplūkot patiesības jēdzienu, izejot no pieņēmuma par patiesības daudzpusību mūsdienās. Gan patiesība, gan pieredze, gan arī citi jēdzieni, piemēram, tradējums, *sensus comunis*, vēsturiskums un valodiskums, dzīvespasaule u.c., ir daļa no sociālās filosofijas jēdzieniskā instrumentārija. Turklāt patiesības izpratne, kas norāda uz patiesības

¹⁰ Skat.: Kuhn, T. S. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago, London: The University of Chicago Press, 1996.

sajūgtību nevis ar epistemoloģiskām intencēm, bet gan ar sociāli, t.i., kolektīvi, nozīmīgiem domāšanas nosacījumiem, izceļ jēdzienu “patiesība” no teorētiskās filosofijas izziņas jomas un iekļauj sociālās filosofijas interešu sfērā.

No otras puses, šajā promocijas darbā iezīmējas sociālās filosofijas vēstures dimensijas. Proti, gan šā pētījuma izstrādei, gan vispār sociālās filosofijas nozarei nozīmīgo jēdzienu aprises ne vienmēr ir bijušas skaidri noteiktas. Līdz ar to pētījuma vēsturiskā dimensija ir nevis arhivāra interese, bet gan ģeoloģiska analīze, kurā noskaidrotas pētījumā aktuālo jēdzienu aprises un attīstība.

Promocijas darbs ir izstrādāts filosofijas nozarē, un tajā savijas filosofijas vēstures un sociālās filosofijas tēmas. Patiesības izpratnes aplūkojums mūsdienu dabaszinātņu kontekstā būtu cita promocijas darba uzdevums. Proti, tā kā sociālās filosofijas apakšnozarē rakstīts darbs nebūt nepretendē aplūkot mūsdienu dabaszinātņu realitātes un darba metodes, tad uzmanība jāvērs citā virzienā. Dabaszinātniskās nostādnes šajā darbā iezīmē idejisko fonu, kas ļauj salīdzināt pretenzijas uz universālu patiesību ar hermeneitiskajām atziņām par patiesības vēsturiski komunikatīvo iedabu.

Pētījuma gaitā nācās pieņemt, ka sākotnējā iecere patiesības koncepta transformācijas analīzē ietvert arī sociālo, ideoloģijas kritikas, zināšanu un varas attiecību analīzi ir pārlieku plašs uzdevums un var promocijas darbu padarīt eklektisku. Mišels Fuko (*Foucault*), izstrādājot patiesības politikas koncepciju, ir devis lielu ieguldījumu Eiropas kultūras vēstures un filosofiskajā domā.¹¹ Taču viņa specifiskā pieeja, autoraprāt, nav tiešā veidā iekļaujama šā darba struktūrā.

Jāpiemin arīrdzan tas, ka par promocijas darba izpēti priekšmetu nevarēja uzskatīt to specifisko patiesības izpratnes virzienu, kas pastāv teoloģijā un reliģijas filosofijā. Labi apzinoties reliģiskā aspekta plašumu, šis priekšmetiskais lauks nav aplūkots. Minētie virzieni, kuri promocijas darbā ir apietti, protams, ir pelnījuši interesi un izpēti, taču ne šajā pētījumā.

Darba mērķa un pētījuma priekšmeta formulējumā jāizsaka vēl vairākas īsas atrunas. Šā darba mērķis nav veikt viena vai vairāku filosofu argumentācijas vēsturisku analīzi un šo argumentāciju aizstāvēt vai apstrīdēt. Darba mērķis nav arī piedāvāt jaunu patiesības teoriju, kas beidzot atrisinātu visas likstas un konfliktus. Šajā pētījumā analizētais patiesības vēsturiski komunikatīvais modelis atzīst patiesības daudzveidību. Vērts piebilst, ka šā darba mērķis nav izvērsti runāt par melu, maldu vai maldināšanas tēmām.¹² Meli kā apzināta patiesības slēpšana, kā *darbība* drīzāk ietilptu sociālpsiholoģijas jomā.

¹¹ Skat.: Foucault, M. *The Politics of Truth*. Massachusetts: MIT Press, 2007.

¹² Jāatzīmē latviešu valodā izdotais Ničes (*Nietzsche*) izteikumu krājums “Melošanas māksla. Pārdomas un aforismi” (sast. I. Šuvajevs) un I. Šuvajeva pēcvārds “Ničes melsums”.

1.2.2. Promocijas darba uzdevumi

Pirmais uzdevums – paplašināti iezīmēt svarīgāko patiesības teoriju pamataprises un tādējādi norādīt uz šā pētījuma lauku, lai norobežotos no tā, kas izpētes gaitu un izvērsumu varētu izkropļot. Tas vajadzīgs tādēļ, lai norādītu uz šo teoriju trūkumiem un iezīmētu patiesības interpretāciju sašķeltību. Tikai tad, ja redzami trūkumi un pretrīnības patiesības koncepta lietojumā, ir iespējams runāt par situāciju, kurā notiek patiesības izpratnes transformācija.

Otrais uzdevums – atgriežoties pie Jaunlaiku filosofijas idejām un iezīmējot kultūras kontekstu, parādīt specifisku patiesības jēdziena izpratni un vērtību, kas būtiski raksturo visu tolaiku zinātni (plašā nozīmē). Tas palīdzētu ieraudzīt zinātnes zinātniskošanas un pieredzes racionalizācijas tendences, kuru aizmetņi meklējami tieši Jaunlaiku filosofijā.

Trešais uzdevums – uzrādīt opozīciju Jaunlaiku filosofijas nostādnēm, iesaistot *sensus communis* jēdzienu, kas, izsakot zināšanu sasaisti ar sociālo jeb kolektīvo sfēru, norāda uz bažām par Jaunlaiku zinātnes ierobežoto izziņas redzējumu. Šā uzdevuma ietvaros jāparāda *sensus communis* loma filosofijas transformācijās, kas paver ceļu uz subjekta subjektivitātes un intersubjektivitātes apjēguma nozīmīgo vietu patiesības konstituēšanā.

Ceturtais uzdevums – parādīt pieredzes jēdziena nozīmību un transformāciju filosofijas vēsturē no Jaunlaikiem līdz fenomenoloģijas un hermeneitikas izstrādei, lai tādā veidā ar pieredzes un patiesības sajūgtību iezīmētu tās filosofisko ideju konsekvences, kas ļauj pārvērtēt patiesības lomas un pielietojuma novietojumu zinātnes un jo īpaši sociālo zinātņu sfērā. Proti, prioritāri pievērsties nevis patiesības iegūšanas pieredzei, bet tam, kā līdz ar pieredzes jēdziena izmaiņām mainās patiesības jēdziens.

Piektais uzdevums – ar hermeneitikas palīdzību parādīt patiesības vēsturiskumu un valodiskumu. Tādā veidā pamatot patiesības policentrismu un mainīgumu un attaisnot cilvēkzinātņu centienus izprast mainīgo patiesību komunikatīvajās un sociālajās norisēs.

1.2.3. Promocijas darba apjoms un struktūra

Promocijas darba “Patiesības izpratnes izmaiņas: vēsturiski komunikatīvais modelis” apjoms ir 212 lapas. Darbs sastāv no ievada, piecām nodaļām, noslēguma un literatūras saraksta.

Promocijas darba struktūras pamatā ir konkrēts nolūks, un tā veidota kā paralēli “stāsti”, kurus nosacīti var apzīmēt kā A un B. No vienas puses, tas ir izklāsts par patiesību kā pārļaicisku un universālu (A), bet, no otras – kā vēsturisku un komunikatīvu (B). Viens stāsts nomaina otru, līdz tiek piedāvāts risinājums.

Promocijas darba pirmajā nodaļā “*Tirgus laukums*: patiesības izpratnes galvenās vadlīnijas” aplūkotas vadošās patiesības teorijas, lai parādītu fundamentālu nesaprašanos šo dažādo teoriju starpā un norādītu uz to, ka

risinājums jāmeklē starp diviem patiesības modeļiem, kur viens atzīst patiesības universālo (A), bet otrs – vēsturisko (B) iedabu.

Darba otrajā nodaļā (A) “*Greizsirdīgā zinātne: Jaunlaiku ievirze uz zinātnisko patiesību*”, kurā aplūkotas Jaunlaiku filosofijas pretenzijas un centieni iedibināt universālu metodi, norādīts uz mēģinājumiem traktēt patiesību kā objektīvu un pārlaicisku.

Savukārt trešajā nodaļā (B) “*Orākuls vai mehānisms: pārlaiciskā noraidījums patiesības meklējumos – sensus communis*” aplūkota jēdziena “*sensus communis*” vēsture, attīstība un interpretācijas, lai norādītu uz citu domas virzienu, proti, uz patiesības iesaistītību vēsturē un komunikācijā.

Promocijas darba ceturtajā nodaļā “Pieredzes rekonstrukcija: ceļā uz vēsturiski komunikatīvo patiesības modeli. Kants–Hēgelis–Huserls” aprakstīta jēdziena “pieredze” transformācija (no A uz B) nolūkā norādīt uz patiesības satura tapšanas *mehānisma* pārmaiņām. Pieredzes objektivitāti nomaina pieredzes neizbēgamā iesaistītība subjektivitātes vēsturiskajā mainīgumā. Tas norāda uz specifisku ideju pēctecību un dažu ideju konsekvencēm, kas novedušas pie patiesības kā vēsturisku interpretāciju kopuma tradējumā.

Darba piektajā nodaļā “Patiesības difūzija iespējamību vēsturiskumā” izklāsts atgriežas pie elementa B, proti, sekojot *sensus communis* idejas attīstībai, tiek atņemtas aprises vēsturiskas patiesības iespējamībai.

Noslēguma daļā ir izklāstīti secinājumi un uzskaitīta izmantotā literatūra.

1.3. Promocijas darba metodes

Promocijas darbā izmantotās metodes var iedalīt trijās vispārīgās grupās: tekstu studijas jeb materiālu iegūšana, refleksija jeb materiālu analīze un noteikta izklāstīšanas struktūra.

Promocijas darba tapšanai vajadzīgajās literatūras studijās izmantotas tādas metodes kā tekstu interpretācija, kritiska analīze. Katra no metodēm ir pašsaprotama un nepieciešama adekvātam teksta lasījumam un nodrošina korektai tekstu interpretācijai vajadzīgo minimumu. Kritiskās analīzes vadlīnijas loģisko sakarību un kļūdu iztīrīšanai ir ne tikai šā darba tekstuālā korpusa studiju pamats, bet arī vadošā metode filosofisko ideju pamatojuma pārbaudē un analīzē.

Promocijas darba iecere ir runāt par filosofisko ideju savstarpējo mijiedarbību un pārmaiņām un, parādot tendences, plašākā mērogā izpētīt šo filosofisko ideju iedarbības vēsturi. Tas nozīmē jautāt: kādas un kādā veidā vienas vai otras filosofiskās (un ne tikai) idejas veidojušas vai vismaz ietekmējušas noteiktas paradigmas? Līdz ar to pētījumā atbilstošās vietās izmantotas ideju vēstures, jēdzienu semantiskās vēstures (*Begriffsgeschichte*) un Annāļu skolas analīzes metodes.

Ideju vēstures metodes izstrāde ir saistāma ar XX gadsimta sākuma amerikāņu vēsturnieka Artūra Lavdžoja (*Lovejoy*) idejām, ka ir iespējams konstatēt “ideju

garu” ārpus pašām idejām un rakstīt ideju “biogrāfijas”. Šī metode, analizējot Eiropas filosofijas vēsturi, sistematizējot kultūras un ideju attīstību un iztirzājot jēdzienu transformāciju, ir daudzkārt plaši izmantota.¹³ Nodoms rehabilitēt cilvēkinātnes patiesības jautājuma sfērā saistās ar iespēju konstatēt filosofisko ideju vispārīnātu klātbūtni vēsturiskos procesos un runāt par šo ideju konfrontācijām.

Savukārt jēdzienu semantiskās vēstures metode pievēršas jēdzienu transformācijai un uzsver to būtisko un ietekmīgo lomu paradigmātisku ideju un vērtību izveides procesos. *Begriffsgeschichte* metodes pārstāvji aizstāv ideju, ka vēstures izpratne pamatā ir vēsturiski mainīgu kultūras vērtību (kuras artikulējas nozīmīgos jēdzienos) izprašana tām atbilstošā laika un vietas kontekstā. Šī pieeja, piemēram, ir nepieciešama ne tikai *sensus communis* jēdziena atsegšanai, bet arī, distancējoties no patiesības teorijām, paša “patiesības” jēdziena analizē.

Filosofisko ideju konteksta iezīmēšanai noderīga ir t.s. Annāļu skolas metode. Tās pārstāvji vēsturiskā materiāla teju neizmērojamo klāstu uzskatīja par drīzāk pozitīvi, nevis negatīvi vērtējamu lietu. Annāļu skolas idejas XX gadsimta beigās ir formulējis Žaks Le Gofs (*Le Goff*), kurš pētījumu virzienus iedalīja trijās grupās: intelektuālās dzīves vēsture, mentalitāšu vēsture un vērtību orientāciju vēsture. Starp šiem kā būtiskākie jāmin vērtību orientācijas pētījumi, jo tieši tie atklāj sabiedrības mērķus un vadošās vērtības. Te parādās tuvība ar *sensus communis* tēmas izklāstu. Šī metode ir sevišķi aktuāla tad, ja pētījuma gaitā paredzēts norādīt uz kultūras un, plašākā mērogā, intelektuālās dzīves tendencēm. Ja pētījumā jāaplūko “patiesības modeļu nomaiņa”, tad neizbēgami jāsakaras ar paradigmātisku pieņēmumu izgaismošanu.

Promocijas darba izstrādē kritisko analīzi papildina īpaša pieeja, ko nosacīti var apzīmēt kā tekstu *nekritisku* lasījumu. Ar to domāts tāds lasījums, kurā necenšas atsegt teiktā argumentāciju vai tās neesamību, bet gan mēģina nolasīt teksta vēstījumu. Ja maldu un aplamību pilnam tekstam pievēršas pārāk kritiski, vairs nav iespējams ieraudzīt stāsta vēstījumu. (Piemēram, Dekarta pārspriedumi par asinsrites uzbūvi no fizioloģijas un medicīnas viedokļa būtu stipri apšaubāmi. Savukārt, ja lasa *nekritiski*, var mēģināt ieraudzīt filosofiskas nozīmes vēstījumu, proti, idejas par ķermeņa mehānistisko iedabu.)

Otrā grupa – refleksijas par materiāliem, tekstiem. Promocijas darba ietvaros tas nozīmē ne tikai to, ko ierasti pētnieciskajā darbā varētu izprast kā domas

¹³ Ideju transformācijas vēsture tiek filosofiski pamatota īpašā redzējumā: “Ideju evolūcija nav ietverama arī politiskās vēstures kauzalitātes shēmās: virsslāņa kultūra, apakšstraumes kultūra; senā brīvība, pakļaušana, atmoda u.c. [...] Domu un ideju universs nav kauzāls objektīvo norišu atspoguļojums un papildinājums, bet oriģināls faktors, kas pats sakārto, strukturē pasauli, radot norišu cilvēciskās jēgas kosmosu, esamības eksistenciālo modu. Idejas nav atsavinājums no ...; tās ir apskaidrots liecinājums par...; rosinājums uz... Filosofiskais, ideātiskais (no – *idea*) pašnojēgums arī ir cilvēciski vēsturisks fakts, un tādējādi tas ir priekšmets un cēlonis pats sev.” (Buceniece, E. *Ievads*. Grām.: *Antoloģija “Ideju vēsture Latvijā”*, 1. sēj. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995. – 7. lpp.)

procesu, t.i., refleksiju, loģisku analīzi u.tml., bet arī *neizteiktā meklēšanu*, kas atklātos priekšmetiskās izpētes jomas kontekstā (Annāļu skolas metode). Proti, tekstu analīze un refleksija par tiem var notikt vismaz divos veidos. Pirmajā veidā vienīgie teksta lasījuma šķēršļi ir valodas (gramatiski, leksiski) ierobežojumi. Ja tos izdodas pārvarēt, principā nevajadzētu būt grūtībām teksta interpretācijā izgaismot autora nolūkus.

Tomēr, no otras puses, hermeneitiskā pieeja mudina pret tekstu izturēties citādi. Proti, tas ir jau hermeneitisks jautājums – cik lielā mērā mēs varam saprast uzrakstīto? Cik lielā mērā varam to pakļaut interpretācijai, un kurā brīdī esam kļuvuši patvaļīgi? Filosofiskā hermeneitika norāda, ka ikviena lasīšanas veida pamatā ir noteiktas kultūras un zinātnes tendences. Šis jautājums – zināšanas un patiesība, patiesības iegūšanas metodes un modeļi – ir promocijas darba centrā. Līdz ar to var teikt, ka šeit, ievadā, sniegtais metožu apraksts tiek turpināts un paplašināts visā promocijas darbā. Tā kā darba centrā ir arī jautājums par patiesības iespējamību (t.i., patiesības iegūšanas metodēm), jāpieņem, ka arī pašas metodes izklāsta gaitā ir jāaplūko kritiski. Tātad jautājums par pētījuma metodi pa aplūkojamību atkārtojas visā promocijas darba gaitā. Citādi sakot, promocijas darba mērķu un uzdevumu izpildei vajadzīgās metodes vienmēr vienlaikus tiek arī kritiski izvērtētas.

Promocijas darba izstrādes metožu trešā grupa ietver izklāsta struktūras nosacījumus. Proti, teksta rakstīšana vai izklāstīšana te nozīmē loģiski sistēmiska stāsta veidošanu par izvēlēto problēmu, ņemot vērā akadēmiskā darba tradicionālo kompozīciju un zinātniskās metodes pētījuma strukturēšanā. Izklāsta metode ir pakļauta tā nolūkam, proti, promocijas darba pirmā puse ir veidota kā vēsturiski hronoloģisks izklāsts, lai dekonstruētu pētāmo priekšmetu un varētu to pakļaut daudzpusīgai izpētei. Savukārt otrā puse strukturēta problēmloģiski, t.i., dekonstruētais tiek sintezēts citā formā, lai parādītu pētāmā priekšmeta mainīgumu.

Promocijas darbā izmantotās metodes ir arī aplūkoto filosofisko nostādņu analīze un salīdzinājums, pamatojoties uz mūsdienās atzīto starpkultūru filosofijas analītisko paņēmieni kopumu, respektējot hermeneitisko distanci attiecībā uz pagātnes tekstiem un cenšoties aptvert mūsdienu interpretatīvo daudzveidību, lai panāktu analīzes plašumu.

2. Promocijas darba aprobācija

2.1. Zinātniskie projekti

1. 2014.–2017.; Valsts pētījumu programma “Letonika – Latvijas vēsture, valodas, kultūra, vērtības”, projekts Nr. 6 “Vērtību aspekti Letonikā”.
2. 2014.–2017.; Latvijas Zinātnes padomes sadarbības projekts “Latvija: kultūru migrācijas”; Nr. 660/2014.
3. 2010.–2014.; Latvijas Zinātnes padomes sadarbības projekts “Humanitāro zinātņu virtuālā enciklopēdija”.
4. 2010.–2014.; Valsts pētījumu programmas “Nacionālā identitāte (valoda, Latvijas vēsture, kultūra un cilvēkdrošība)” projekts “Nacionālā un eiropēiskā identitāte”.
5. 2011.; Starptautiskā radošā darbnīca “Sociālo un humanitāro zinātņu pētījumu rezultātu popularizēšana jauniešu vidē” ERAF projekta 2010/0195/2DP/2.1.1.2.0/10APIA/VIAA/08 ietvaros 13. aktivitāte
6. “Latvijas filozofs (-e) – virtuālais modelis”; 2007.-2009.; Izglītības un zinātnes ministrija, valsts programma “Letonika”, LU FSI projekts; vecākais laborants

2.2. Publikācijas

2.2.1. Periodikā

1. Māris Kūlis. Ist die Wahrheit absolut oder optimal? *Fromm Forum*, 2014, Nr. 18. S. 56-57.
2. Марис Кулис. *Общность, разговор и поиски истины. // Дни философии в Санкт-Петербурге 2013. Истина и заблуждение в жизни и творчестве.* Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского государственного экономического университета, 2014. С. 95–107.
3. Māris Kūlis. Greisirdīgā zinātne jeb Jaunie laiki un to konsekvences. *LU Raksti. Filosofija*, 2014, Nr. 794. 99.–110. lpp.
4. Māris Kūlis. *Mamardašvili – patiesība un aizspoguļija.* Grām.: *Mamardašvili lasījumi.* Rīga: LU FSI, 2011. 129.–133. lpp.

2.2.2. Monogrāfiju daļas

1. Māris Kūlis. *Kas ir patiesība? Ēriha Fromma modelis*. Grām.: Šuvajevs, I. (sast.). *Bēgšana no brīvības? Ērihs Fromms un Latvija*. Rīga: FSI, 2015. 199.–130. lpp.
2. Māris Kūlis. *Sensus communis: orākuls vai mehānisms (no retorikas līdz Kantam)*. Grām.: Bičevskis, R. (sast.). *Ziemeļu mags. Johans Georgs Hāmanis*. Rīga: FSI, 2014. 283.–306. lpp.
3. Māris Kūlis. *Patiesības izpratne latviešu pirmskara kultūras filosofijā*. Grām.: Kūle, M. (zin. red.). *Modernitātes veidošanās Latvijā filosofiskajā un ideju vēstures skatījumā: Personības*. Rīga: FSI, 2012. 134.–144. lpp.
4. Māris Kūlis. *Patiesības izpratne Latvijas filosofijā 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados: Teodors Celms un Jūlijs Aleksandrs Students*. Grām.: Krūmiņa-Koņkova, S. (zin. red.). *Kultūras identitātes dimensijas*. Rīga, LU FSI, 2011. 43.–58. lpp.

2.2.3. Konferenču tēzes

1. Māris Kūlis. *Valodas loma kultūras tapšanā – Džambatistas Viko filosofiskās idejas*. Grām.: *Tēzes konferencei "Letonika un kultūru migrācija"*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2015. 40.–42. lpp.
2. Māris Kūlis. *Community, conversation and search for truth*. In: *Abstracts for XXIII World Congress of Philosophy. Philosophy as Inquiry and Way of Life*. Athens: University of Athens, 2013. Pp. 373–374.
3. Māris Kūlis. *Ethical Pluralism and Sensus Communis in the Search for Unity*. In: *Abstracts for conference "Traditional Values and Virtues and Contemporary Society in a Global Age"*. Beijing: Renmin University of China, 2012. Pp. 329–331. (Tēzes tulkotas un izplatītas arī ķīniešu valodā)
4. Māris Kūlis. *Giambattista Vico's New Science of Society*. Grām.: *Tēzes konferencei "Kā mēs varam būt kopā?"* Rīga: FSI, 2012. 44.–45., 93.–94. lpp.

2.2.4. Citas publikācijas

1. Ģirts Jankovskis, Elvīra Šimfa, Māris Kūlis, Kārlis Vērpe. DVD *"Latvijas filozofs(e). Virtuālais modelis"*. Rīga, LU FSI, 2009. (Darbs publicēts digitālā formātā)

2.3. Zinātniskie semināri un konferences

2.3.1. Starptautiskas konferences vai kongresi

1. 2015.; Rīga, Latvija; uzstāšanās ar referātu “Valodas loma kultūras tapšanā – Džambatistas Viko filosofiskās idejas” Latvijas Zinātņu akadēmijā, starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Letonika un kultūru migrācija”, ko organizēja LU Latviešu valodas institūts.
2. 2013.; Sanktpēterburga, Krievija; uzstāšanās ar referātu “Truth as Social Phenomenon” starptautiskajā konferencē “Days of Philosophy in Saint-Petersburg 2013. Philosophy of cognition and creative work of life” sekcijā “Truth and error in life and creative work”, ko organizēja Sanktpēterburgas Valsts universitāte un Sanktpēterburgas Valsts ekonomikas un finanšu universitāte.
3. 2013.; Atēnas, Grieķija; uzstāšanās ar referātu “Community, conversation and search for truth” 2013. g. starptautiskajā filosofijas kongresā Atēnās “XXIII World Congress of Philosophy. Philosophy as Inquiry and Way of Life”, ko organizē FISP sadarbībā ar University of Athens un UNESCO.
4. 2013.; Rīga, Latvija; uzstāšanās ar referātu “Patiesība: absolūta vai optimāla? / Ist die Wahrheit absolut oder optimal?” starptautiskajā konferencē “Freiheit und Freiheiten – Möglichkeiten und Gefahren / Brīvība un brīvības: iespējas un draudi”.
5. 2012.; Rīga, Latvija; uzstāšanās ar referātu “Giambatista Vico's New Science of Society” starptautiskajā konferencē “Kā mēs varam būt kopā? Sociālā fenomenoloģija par kopību veidošanos”.
6. 2012.; Pekina, Ķīna; uzstāšanās ar referātu “Ethical Pluralism and Sensus Communis in the Search for Unity” starptautiskajā konferencē “Traditional Values and Virtues and Contemporary Society in a Global Age”, kas notika *Renmin* universitātē un ko organizēja *Center for Ethical Studies, Renmin (People's) University of China (Beijing, China)* un *Council for Research in Values and Philosophy (Beijing, China)*.
7. 2011.; Deli, Indija; uzstāšanās ar referātu “Truth as Phenomenon of Social Experience and Power” konferencē “World Philosophy Day. Philosophy of Social Sciences”, kas notika *Jawaharlal Nehru University* un ko organizēja *Centre for Philosophy* un *School of Social Sciences*.
8. 2010.; Rīga, Latvija; uzstāšanās ar referātu “Mamardašvili – patiesība un Aizspogulija” starptautiskajā zinātniskajā konferencē “Mamardašvili lasījumi 2010”, LU VFF.

2.3.2. Semināri

1. 2014.; Venēcija, Itālija; uzstāšanās ar referātu “Search for Truth: Vico-Kant; Husserl-Gadamer” *Ca' Foscari* universitātē (*Università Ca' Foscari Venezia*) Venēcijā, Itālijā doktorantūras zinātniskajā seminārā “Venice-Riga: Philosophical Actualities. How to Interpret *Master in Philosophy?*”.
2. 2012.; Vīne, Austrija; uzstāšanās ar referātu “Experience of Truth and *Sensus Communis*”, Vīnes universitātē (*Universität Wien*) Vīnē, Austrijā doktorantūras zinātniskajā seminārā *Rīga-Vīne: Filosofiskais dialogs*.
3. 2011.; Roma, Itālija; uzstāšanās ar referātu “*Sensus Communis*: Experience of Truth” Laterāna Pontifikālajā universitātē (*Pontificia Università Lateranense*) Romā, Itālijā doktorantūras zinātniskajā seminārā “Rīga-Roma: Latvijas un Itālijas mūsdienu filosofijas aktualitātes”.

2.3.3. Vietējas konferences vai kongresi

1. 2015.; LU 73. konference, sekcija “Apziņa, eksistence, kopība: aktualitāte un perspektīvas”, LU VFF, 2015. Referāts: *Džambatistas Viko patiesības kritēriji*.
2. 2014.; Zinātniska konference “Pāvesta Franciska runas ES Parlamentā un Eiropas Padomē – filosofiskie secinājumi Latvijai” (2014. g. 12. decembrī), LU FSI. Referāts: *Rafaēla gleznas interpretācijas nozīme pāvesta Franciska runā: patiesības div-veidība*.
3. 2012.; LU 71. konference, sekcija “Vienais un daudzējais”, LU VFF. Referāts: *Patiesības kā sociāla fenomena izpratne H. Ārendtes filozofijā*.
4. 2012.; LU 70. konference, sekcija “Pieredze, kultūra un filozofija”, LU VFF. Referāts: *Patiesības pieredze: sensus communis*
5. 2011.; Apvienotais pasaules latviešu zinātnieku III kongress un Letonikas IV kongress “Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte”, sekcija “Modernitātes veidošanās Latvijā filozofiskajā un ideju vēstures skatījumā”. Referāts: *Patiesības un melu izpratne latviešu pirmskara kultūras filozofijā*.
6. 2011.; Konference “Vērojuma telpas: attēls, skaņa, performance, vārds”, LU, kim?. Referāts: *Patiesības pieredze: skatienu sagrozītā šķautņainība*.
7. 2011.; LU 69. konference, Filozofijas doktorantu sekcija “Patiesība vai metode? – pārdomas par...”, LU VFF. Referāts: *Patiesības izpratne Latvijas filozofijā (1920.-30. gados)*.
8. 2011.; LU 69. konference, apakšsekcija “Sociālā filozofija”, LU VFF, Referāts: *Patiesība kā kultūras fenomēns*.

3. Promocijas darba konspektīvs izklāsts

3.1. Promocijas darba satura apskats

Promocijas darba struktūra ir pakārtota noteiktam nolūkam – parādīt patiesības modeļus, kas lielā mērā ir citu saistītu filosofisku motīvu un jēdzienu interpretācijas sekas, kuras savukārt tālāk veidojušas nosacījumus patiesības izpratnei. Līdz ar to jāspēr vairāki soļi, kuros, no vienas puses, jāparāda virziens, kas uzsver patiesības absolūto un universālo raksturu (A), bet – no otras – patiesības relativitāti un iesaistītību kontekstā (B). Minētie domas soļi liek aplūkot ne tikai “patiesību”, bet arī – plašākā mērogā – gan Jaunlaiku filosofijas (A), gan *sensus communis* jeb veselā saprāta kā kopizjūtas principus (B). Savukārt tas liek palūkoties “aiz” patiesības, proti, iztīrīt jēdziena “pieredze” transformācijas (nomaiņa no A uz B).

Promocijas darbu ievada vadošo filosofisko patiesības teoriju pārskats (nodaļa “*Tirgus laukums*: patiesības izpratnes galvenās vadlīnijas”). Tajā sniegts gan ieskats katras teorijas galvenajās aprisēs¹⁴, gan kāda cita, svarīgāka, vēsts. Proti, tas parāda šo dažādo teoriju fundamentālu savstarpējo nesaprašanos.¹⁵ Tiek konstatēts, ka, lai izšķirtu “strīdu”, vajadzīga nevis katras teorijas elementu pārskatīšana, bet gan daudz pamatīgāks pretnostatījums, proti, starp tādiem diviem patiesības modeļiem, kur viens atzīst patiesības universālo, bet otrs – vēsturisko iedabu.

Turpmākais izklāsts divās nodaļās (otrā nodaļa “*Greizsirdīgā zinātne*: Jaunlaiku ievirze uz zinātnisko patiesību” un trešā nodaļa “*Orākuls vai mehānisms*: pārļaiciskā noraidījums patiesības meklējumos – *sensus communis*”) iezīmē divus patiesības interpretācijā būtiski nozīmīgus un ietekmīgus filosofiski teorētiskus elementus (iepriekš minēto A un B patiesības modeļu elementus).

Viens no šiem “elementiem”, kas aprakstīts otrajā nodaļā, ir Jaunlaiku filosofijai raksturīgais “metodes fetišisms” un zinātnes vērstība uz objektivitāti un ārējās pasaules priekšmetiskošanu.

Savukārt pretējais elements, kas aprakstīts trešajā nodaļā, ir jau antīkajā filosofijā pazīstamais, bet vēstures gaitā daudz mainītais jēdziens “*sensus communis*” jeb “veselais saprāts”, “kopizjūta”. Šis koncepts, pretēji Jaunlaiku zinātniskajai orientācijai, kas ar Bēkona (*Bacon*)¹⁶ un Dekarta¹⁷ gādību

¹⁴ Ieskatu patiesības teoriju daudzveidībā ir sniedzis arī Teodors Celms. Skat.: Celms T. *Patiesība un šķitums*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1939.

¹⁵ Ieskatu jaunākajās patiesības teorijās var gūt Maikla Linča sastādītajā krājumā, kurā iekļauti 32 dažādu autoru darbi: Lynch, M. P. (ed.) *The Nature of Truth*. Massachusetts: The MIT Press, 2001.

¹⁶ Bēkons, F. *Jaunais Organons*. Rīga: Zvaigzne, 1989.

¹⁷ Skat.: Dekarts, R. *Pārruna par metodi*. Rīga: Zvaigzne, 1978.; Dekarts, R. *Meditācijas par pirmo filosofiju*. Rīga: Liepnieks un Rītups, 2008.

atbrīvojās no elkiem un visu pakļāva šaubām, ir saistīts ar atzinumiem par autoritātes, tradīcijas un viedokļa nozīmīgumu.

Martina Heidegera (*Heidegger*), Edmunda Huserla, kā arī Mārtina Džeja veiktā Jaunlaiku filosofijas analīze parāda noteiktu tendenci. Proti, Jaunlaiku filosofija izvirzīja uzdevumu sniegt drošas, objektīvas un universālas zināšanas.¹⁸ Tā vēlējās noskaidrot galējo patiesību. Taču šādam uzdevumam bija sekas gan attiecībā uz pašu patiesību, gan pieredzi. Lai panāktu vēlamo, Jaunlaiku filosofijai bija jāatsakās no subjekta subjektivitātes, proti, no individuālā, vēsturiski situatīvā subjekta ar tā individualitāti, atmiņām, pasaules ainu un perspektīvu. Lai spētu pietuvoties objektivitātei, tai vajadzēja rast iespēju, kā subjekts varētu iegūt “skatienu no nekurienes”.¹⁹

Līdz ar to Jaunlaiku filosofija izveidoja nošķirumu starp psiholoģisko un epistemoloģisko subjektu, atcēla atmiņas nozīmīgumu un ķermenisko izzīņu aizstāja ar instrumentiem. Lai varētu to paveikt, noteiktā veidā bija jānoformulē arī visa pasaules aina jeb ārējās realitātes interpretācija. Tas nozīmē, ka ir nošķirums starp ārējo un iekšējo realitāti un pastāv nošķirums starp realitāti un nerealitāti. Tātad līdz realitātei vēl būtu jānokļūst.

Šo uzdevumu – sasniegt realitāti – Jaunlaiku filosofija apņēmas īstenot ar metodes palīdzību. Taču tas bija paveicams noteiktas realitātes interpretācijas ietvaros. Rezultātā to var uzskatīt par noslēgtu sistēmu, kurā interpretācija pamato interpretējamo un otrādi. Realitātei varēja piemist objektivitāte vienīgi tad, ja to pakļāva tam, ko Huserls nodēvēja par “matematizāciju”. Proti, Jaunlaiku filosofija par realitāti atzina to, kas bija pakļaujams “mērniecībai”. Heidegers to nodēvēja par “telpiski-laiciski veidotu masapunktu kustības kopsakaru”. Gluži vienkārši Jaunlaiku filosofija reducēja gan pasauli, gan pieredzi uz to, ko tā spēja formalizēt. Jaunlaiku filosofija atbrīvojās no autoritātes un tradīcijas varas un izvēlējās tikai tādu patiesību, kas pakļāvās pašas noteiktajiem principiem – universālumam, racionalitātei, absolūtumam. Likumi un patiesības, kas neatbilda šiem kritērijiem, bija vien viedokļi.

Kāda ir kopsajūta, un cik lielā mērā tā ir kolektīva? Šis jautājumus tiek risināts trešajā nodaļā “*Orākuls vai mehānisms: pārļaiciskā noraidījums patiesības meklējumos – sensus communis*”. *Sensus communis* jeb “veselā saprāta” aplūkojums norāda uz zināšanu iekļaušanu *kādā krātuvē*, kura gan visiem ir pieejama un kuras saturs visiem ir zināms, tomēr nav ne redzama, nedz arī aprakstāma. Runa ir par tādām zināšanām, kuru patiesums netiek apšaubīts.

Lai gan jēdziens “*sensus communis*” piedzīvojis dažādas metamorfozes²⁰, sākot no jēdziena tapšanas sengrieķu kultūrā, Aristoteļa filosofijā, līdz Renē

¹⁸ Vairāk skat.: Heidegers, M. *Pasaules ainas laiks*. Grām.: *Malkasceļi*. Rīga: Intelekts, 1998

¹⁹ Jay, M. *Songs of Experience*. University of California Press, 2005.

²⁰ Par šo tēmu skat. vairāk: Schaeffer, J. D. *Sensus Communis. Vico, Rhetoric, and the Limits of Relativism*. Durham; London: Duke University Press, 1990.; Schaeffer, J. D.

Dekarta, Džambatistas Viko, skotu “veselā saprāta” skolas pārstāvju pārspridumiem²¹, un ieguvis divus vadošos tā interpretācijas virzienus (*sensus communis* kā subjekta sajūtu kopums vai arī kā subjektu kopība), tā kopsaucējs ir tas, ka ar *sensus communis* saprot postjuteklisku un prererefktīvu spēju.

Kad Viko vērsās pret Dekarta “ģeometrisko metodi”, viņa nolūks bija reabilitēt retoriku²², taču arī izstrādāt filoloģijas, citādi sakot, humanitāro zinātņu pētīšanas un patiesības noskaidrošanas ceļus.²³ Vēlāk Kants, kurš “Tīrā prāta kritikā” turpināja drošas un stingras zinātnes projektu, “Spriestspējas kritikā” sadūrās ar grūtībām atrast gaumes spriedumu aprioro principu. Tomēr viņš to atrada – izrādījās, ka uz šo aprioro principu ved tieši “kopizjūta”.

Kants iezīmēja divu veidu patiesības ceļus. Viens ceļš, sekojot “Tīrā prāta kritikai”, ved pie objektivitātes, kuru savalda transcendentālās vērojuma formas, savukārt “Spriestspējas kritika” uzrāda citu ceļu – spriestspējas jomā aplūkot patiesību, kas sakņojas *sensus communis*. Saskaņā ar Kantu arī šim patiesības veidam jābūt vispārnozīmīgam. Tomēr te pastāv atšķirība: patiesība izriet nevis no jēdzieniskuma, bet ir saistīta ar sabiedrisko domu.

Patiesības modeļu un to veidojošo elementu aplūkojums nokļūst pie punkta, kurā arvien skaidrāk iezīmējas pieredzes loma patiesības izpratnē. No vienas puses, Jaunlaiku filosofija reducē pieredzi uz sajūtām, kuras iekļautas mehanizētā pasaules ainā. No otras puses, pastāv tāda pieredzes izpratne, kas atzīst pieredzes plašumu, proti, tās “izjūtas” veidu. Runa ir par tādu pieredzi, ko pastarpina dažādi tās tapšanas nosacījumi. Var izteikt hipotēzi, ka no Jaunlaikiem virzienā uz mūsdienu filosofiju noris pieredzes un nozīmes attālināšanās. Ja Jaunlaiku filosofijā sajūtu nospiedumi jau ir visa pieredze, tad vēlāk filosofiskajās interpretācijās parādās idejas, ka pieredzi un nozīmi pastarpina vērojuma formas, vēsturiskums, valodiskums u.tml. Ceturtajā nodaļā “Pieredzes rekonstrukcija: ceļā uz vēsturiski komunikatīvo patiesības modeli. Kants–Hēgelis–Huserls” parādīts kā Kanta, Hēgeļa un Huserla idejas nobruģē ceļu pieredzes un patiesības interpretācijai hermeneitikas garā.

Kants, izvīrnot uzdevumu atrast nosacījumus stingrai zinātnei, nonāca pie secinājuma, ka subjekta vērojumu nosaka transcendentālas vērojuma formas. Taču šim secinājumam bija vēl citas sekas, proti, tas nozīmēja, ka subjektā *principā* ir kaut kas tāds, kas nosaka tā attiecības ar objektivitāti. Tas nozīmē ne tikai to, ka “ārējā realitāte” visā tās pilnībā nav pieejama, bet arī to, ka *subjekta subjektivitāte* ir filosofiski saistoša tēma.

Commonplaces sensus communis. In: Jost, W., Olmsted, W. (eds.). *A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism*. Blackwell, 2004.

²¹ Reid, T. *An Inquiry into the Human Mind, On the Principles of Common Sense*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.

²² Skat.: Vico, G. *On the Study Methods of Our Time*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1990.

²³ Skat.: Vico G. *New Science*. Penguin Books, 2001.

Savukārt Hēgelis parādīja, ka jēdzieniem piemīt vēsturiskums. Tas nozīmē, ka “idejas” vai “lietu kārtība” nav mūžīgas, bet tas savukārt nozīmē to, ka arī patiesība var būt mainīga un dialektiska.²⁴ Hēgelis subjektam piedēvēja vēsturiskuma principu.

Fenomenoloģijas izstrādātājs Huserls atteicās no pretenzijām runāt par kādu “ārējo” pasauli. Tā vietā fenomenoloģija pievēršas apziņas norišu pētīšanai. Aprobežošanās ar pieredzes tiešo dotumu – fenomenu – nozīmēja to, ka fenomenoloģija necentās iegūt to objektīvo patiesību, uz kuru cerēja Jaunlaiku filosofija.

Ja pieredzes rekonstrukcijas darbs nozīmē pāreju no modeļa A uz B, tad hermeneitikas uzņēmums²⁵ uz filosofisko pārspridumu skatuves šā promocijas darba ietvaros nozīmē B modeļa – patiesības kā vēsturiski komunikatīva modeļa – izgaismošanos. Hansa-Georga Gadamera izstrādātā hermeneitika²⁶, kurai uzmanība pievērsta piektajā nodaļā “Patiesības difūzija iespējamību vēsturiskumā”, izaicināja pārskatīt filosofijas attieksmi pret vairākiem jēdzieniem.

Viens no hermeneitikas stūrakmeņiem – hermeneitiskais aplis – norāda uz savdabīgu saprašanas raksturu. Proti, pirms katras pieredzes un katra saprašanas akta jau ir kāds *viedoklis*. Tas nozīmē, ka saprašana ir iesaistīta plašākā nosacījumu kontekstā. Gadamers parādīja, ka saprašana ir pakļauta aizspriedumiem un veica aizspriedumu rehabilitāciju. Viņš pamanīja, ka aizspriedumiem ir arī produktīva nozīme.²⁷ Pat vairāk, viņš aizspriedumus padarīja par saprašanas nosacījumu.

Gadamers gāja vēl tālāk. Attīstot aizspriedumu tēmu, konstatēja, ka ikviena saprašana jau ir iekļauta “jēgas horizontā”. Proti, katrs saprašanas akts jau pastāv tradīcijas, tradējuma, horizonta kopsakarības ietvaros.

Gadamers arī konstatēja, ka “hermeneitiskās pieredzes medijs ir valoda”. Šis secinājums hermeneitiku būtiski paplašināja. Valoda, izrādās, ir tas saprašanas lauks, kurā vispār var notikt saprašana. Proti, kas ir saprotams, tas jau ir valodisks, un viss valodiskais ir saprotams. Šādā veidā Gadamers valodai piešķīra ontoloģiska nosacījuma statusu.

Līdz ar to hermeneitika izvīrēja pretenzijas pārskatīt pieredzes izpratni, un to, ko Jaunlaiku filosofija centās padarīt “tīru”, hermeneitika ar valodas ontoloģiskā statusa atzīšanu padarīja “netīru”. Pieredzes pārskatīšana noveda pie patiesības pārinterpretācijas. Tātad hermeneitika atteicās no centieniem atrast absolūtas patiesības, kuru pamats būtu rodams vienota un nemainīga vēstures

²⁴ Hēgeļa filosofiju komentē: Beiser, F. *Hegel*. New York, London: Routledge, 2005.

²⁵ Par hermeneitikas saknēm skat.: Grondin, J. *Sources of Hermeneutics*. New York: State University of New York Press, 1995.

²⁶ Par Gadamera filosofiju raksta Žans Grondēns. Skat.: Grondin, J. *The Philosophy of Gadamer*. Acumen, 2003.

²⁷ Wachterhauser, B. *Getting it Right: Relativism, Realism and Truth*. In: *The Cambridge Companion to Gadamer*. Cambridge University Press, 2002. p. 72.

horizonta apliecinājumā. Atteikšanās no ārējās realitātes objektivitātes un pieredzes vēsturiskuma un valodiskuma atzīšana ļāva hermeneitikai izstrādāt vēsturiski komunikatīvo patiesības modeli.²⁸

Tomēr šajā brīdī paliek vēl kāds jautājums. Proti, kādas ir *sensus communis* un Gadamera izstrādātās hermeneitikas attiecības?

Joprojām nav skaidrs, kas tieši ir *sensus communis* saturs? Tomēr saturs, nevis forma ir tas, kas var norādīt uz šo filosofisko ideju tuvību. Var izvirzīt ideju, ka valodiskums ir *sensus communis* realizācija vai, citādi sakot, saturs.

Sensus communis izvērsums parāda, ka tas ir kaut kas tāds kā kolektīvais priekšstats par to, kāda ir lietu kārtība. Tas ir “nojēga par pareizo un kopīgo labklājību”, kas mīt katrā cilvēkā un kura izcelsme ir “kopējā dzīve”.

Taču tagad var uzdot jautājumu: kas ir šī “kopējā dzīve” un “kolektīvā nojēga”? Kas ir tas, ko Viko apraksta kā nereflektētu spriedumu, kurā dalās katra šķira, tauta un nācija? Grūti pretoties aicinājumam teikt, ka runa ir par to pašu, ko apraksta hermeneitika. Proti, runa ir par tradējumu, par aizspriedumiem un horizontiem.

Viena no būtiskākajām *sensus communis* noteiksmēm ir tā, ka patiesība un zināšanas mīt *neizrunātajā*. Proti, patiesības kritērijs ir tā pārbaude attiecībā pret pastāvošo viedokli – *communis opinio* jeb kolektīvo viedokli. Tas nozīmē, ka patiesība jau ir zināma vēl pirms sprieduma. Šis nosacījums – būt pirms sprieduma – ir elements, kas *sensus communis* ideju satuvina ar to, ko izstrādā Gadamers.

Gadamera filosofisko hermeneitiku veidojošie elementi ir aizspriedumi, horizonts, tradējums un tā visa iekļautība valodiskumā. Aizspriedumi hermeneitikas ietvaros nozīmē saprašanas ievirzi. Līdz ar to aizspriedumi tiek atzīti par produktīvu noteiksmi. To pašu principu var redzēt *sensus communis* aprakstā.

Hermeneitika attīstīja horizonta ideju. Proti, tas ir skatpunkts, redzesloks. Savukārt šā horizonta satvaru veido aizspriedumi. Šeit atliek spert tikai vienu soli, lai nokļūtu pie apjausmas, ka runa ir par tradējumu. Šķiet, ka tieši te visskaidrāk atklājas līdzība ar *sensus communis* – ar to, ko Viko nosauca par “nereflektētu spriedumu, kurā dalās katra šķira, tauta un nācija”.

Pieredzes, saprašanas un, visbeidzot, patiesības ceļš gan hermeneitikas, gan *sensus communis* gadījumā vijas gaužām līdzīgi. Protams, tās ir dažādas lietas. Visdrīzāk, runājot par *sensus communis*, jādomā par vispārīgu principu ar nenoteiktu formu un saturu.

Savukārt hermeneitikas izstrādātā tradējuma un valodiskuma ontoloģiskās lomas analīze norāda uz daudz precīzāk definētām robežām. Tomēr jāuzskata, ka tieši hermeneitiskā filosofija ir tā, kurā pēc Jaunlaiku filosofiski zinātniskās

²⁸ Par saprašanas jēdziena izpratni filosofiskās hermeneitikas ietvaros skat.: Grondin, J. *Gadamer's Basic Understanding of Understanding*. In: Dostal, R. J. (ed.). *The Cambridge Companion to Gadamer*. Cambridge University Press, 2002.

ideoloģijas no jauna izgaismojas *sensus communis* noteicošā loma patiesības pieredzē.

Secinot vēlreiz jājautā: kas ir patiesība un ko mēs atzīstam par patiesību? Uz šiem jautājumiem, kā parāda promocijas pētījums, var atbildēt divos veidos. Jaunlaiku filosofija teiktu, ka te nepieciešama metode. Tomēr cita atbilde būtu tāda, ka šis jautājums jāizšķir “veselajam saprātam”.

Kas ir šis veselais saprāts? Tas ved pie domas par hermeneitikas izklāstīto tradējumu, kuru veido gan aizspriedumi, gan jēgas horizonts, gan visi tie elementi, kuri nosaka cilvēka domāšanas ievirzi. Līdz ar to jāsecina, ka patiesība slēpjās iekš *sensus communis* un tā tad tā ir gan vēsturiska (jo horizonti ir vēsturiski), gan komunikatīva (jo jēga top komunikācijā un horizontu saplūšanā).

3.2. Galvenie secinājumi

Promocijas darba kopējie secinājumi, kuri izklāstīti kā atsevišķas tēzes, vienlaikus parāda arī darba struktūru. Šī struktūra ir nozīmīga. Jāievēro, ka, lai gan promocijas darba izklāstam ir viens nolūks, tā īstenošanai bija nepieciešama divu nostādņu mijiedarbība. Proti, no vienas puses (A) tas ir motīvs patiesību saistīt ar universālo un absolūto, bet no otras (B) – patiesību pamatot kolektīvajā pieredzē.

Secinājumi atbilstoši nodaļu izkārtojumam ir iedalīti vairākās grupās. Katra no grupām parāda vienotu ideju kopumu.

“Tirgus laukums”

1. Filosofijā vienlaikus pastāv daudzas *patiesības teorijas*, kurām piemīt dažādi trūkumi.
2. Lai gan *patiesības teoriju* skaits un dažādība ir liela, tās visas nonāk pie viena nosacījuma izšķiršanas. Proti, tas ir jautājums par epistemoloģiskajām ambīcijām un no tā izrietošajām patiesības pretenzijām.
3. Daudzās patiesības teorijas noskaidro jautājumu par to, vai patiesība ir absolūta (A), vai relatīva (B)?

(A) elementi

4. Jaunlaiku filosofiju raksturo pretnostatījums “vecajam”, proti, tā izvērza uzdevumu atteikties no vecajām patiesībām un izveidot jaunu zinātni.
5. Lai to paveiktu, Jaunlaiku filosofija veic šaubās pamatotu (Dekarts) “tīrīšanu”, proti, tā atsakās no autoritātes un tradīcijas, no elkiem (Bēkons).
6. Lai panāktu vēlamo, Jaunlaiku filosofijai ir jāiet soli tālāk un jāsašaurina pieredzes jēdziens. Tas nozīmē, ka pieredze no subjektīva pārdzīvojuma tiek reducēta uz uztveri. Lai no pieredzes nokļūtu pie patiesības, Jaunlaiku filosofija izstrādā “metodi”, ar kuras palīdzību orientēties tādā pasaules ainā, kuru var “izmērīt”, jo tā tiek “matematizēta”. Līdz ar to Jaunlaiku filosofiju var raksturot kā “metodes fetišismu”.
7. “Metodes fetišisma” rezultātā no pieredzes tiek izstumti vairāki elementi: 1) iekšējo pieredzi aizstāj ar intersubjektīvi pārbaudāmo; 2) izveido nošķirtumu starp psiholoģisko un epistemoloģisko subjektu; 3) atceļ atmiņas nozīmīgumu un 4) ķermenisko izzīņu aizstāj mākslīgi instrumenti.
8. Jaunlaiku filosofija, kas pretendē nodrošināt universālas, absolūtas, “galējās” patiesības, ir “greizsirdīga” uz tām idejām, kuras norāda uz patiesības

daudzveidību. Proti, Jaunlaiku filosofijas pamatotā patiesība var būt vienīgais tās izpratnes veids, un netiek pieļauts nekas tai paralēls.

(B) elementi

9. Pretēji Jaunlaiku filosofijai, jau antīkajā sabiedrībā lieto jēdzienu “kopizjūta” jeb *sensus communis*, proti, kolektīvas, nerakstītas zināšanas, “nojēga par pareizo un kopīgo labklājību, tā rodama visos cilvēkos, turklāt tā ir nojēga, kuru iegūst kopīgā dzīvē un kuru noteic tās kārtība un mērķi”.

10. Pret Jaunlaiku filosofiskajām un epistemoloģiskajām ambīcijām vērsas tie filosofijas virzieni, kas nevēlas atteikties no cilvēku dzīves norišu daudzveidības apraksta. Viens no spilgtākajiem šā virziena pārstāvjiem ir Džambatista Viko, kurš atzīst, ka patiesība ir konstrukcija. Viņš uzskata, ka attiecībā uz cilvēku dzīves un vēstures aprakstu un pētījumiem nevar attiecināt (Dekarta) “ģeometrisko metodi”.

11. Filosofiskā orientācija, kas atzīst *sensus communis*, ir pretēja Jaunlaiku orientācijai, proti, tas nozīmē, ka patiesība jāmeklē nevis kaut kur ārpus subjekta kādā ārējā, neatkarīgā realitātē, lietas un idejas atbilstībā, bet gan pašā subjektā, cilvēkā vai cilvēku kopienā.

12. Imanuels Kants “Spriestspējas kritikā” pievēršas *sensus communis* un parāda to kā estētiskās gaumes nosacījumu. Tas nozīmē, ka tiek atzīta “neobjektivitātes” loma domāšanā.

No (A) uz (B)

13. Jaunlaiku filosofijas veiktā izziņas procesa “tīrīšana” nozīmē to, ka patiesība tiek sajūgta ar pieredzi, bet šī pieredze tiek “attīrīta” no tiem elementiem, kas var vest maldos. Skat. septīto secinājumu.

14. Turpmākā filosofija pēc Jaunlaikiem, iespējams, pati to neapzinoties, veic pieredzes rekonstrukcijas darbu. Tā atdod subjektam to, kas ticis atņemts.

15. Imanuela Kanta filosofija lielā mērā sabalsojas ar Jaunlaiku (un Apgaismības) uzstādījumu, kas paģērē stingras zinātnes izstrādi. Prāta kritika meklē aprioros elementus, kuri konstituē teorētisko subjektivitāti. Kanta filosofijas sekas ir tādas, ka tā turpmākajai filosofijai lika rēķināties ar subjektivitātes īpašajiem nosacījumiem un apzināties subjekta aprioro vērojuma formu nozīmīgumu.

16. G. V. F. Hēgeļa filosofija lielā mērā turpina iepriekšējo laiku idejisko virzienu. Tomēr tajā izgaismojas kāds būtisks elements, proti, Hēgelis parāda, ka jēdzieniem piemīt vēsturiskums. Tas nozīmē, ka “idejas” vai “lietu kārtība” nav mūžīgas, bet tas savukārt raksturo to, ka arī patiesība var būt mainīga. Hēgelis subjektam atdod vēsturiskuma dimensiju un parāda subjektu kopības jēgu.

17. Edmunda Huserla izstrādātajā fenomenoloģijā no Jaunlaiku idejiskā virziena ir atlicis vien tik daudz kā alkas pēc filosofijas kā stingras zinātnes. Fenomenoloģija atsakās no pretenzijām runāt par kādu “ārējo” pasauli, lai tā vietā pētītu apziņas norises. Fenomenoloģija subjektam atdod tā pieredzes nozīmīgumu un daudzšķautņainību. Huserls izstrādā tādas tēmas kā horizonts, dzīvespasaule, kas ir ļoti nozīmīgas Gadamera filosofiskajā hermeneitikā, veidojot patiesības vēsturiski komunikatīvo modeli.

(B) atgriešanās

18. Subjektivitātes atraisīšana un pieredzes pastarpinātības atzīšana liecina, ka par patiesību var spriest citādā veidā – kā par komunikatīvu, sociālu, vēsturisku, ar kopesamību un subjektivitāti saistītu norisi, nevis kā par lietas un idejas saskaņu.

19. Hansa-Georga Gadamera izstrādātā filosofiskā hermeneitika, pārkāpjot tradicionālās hermeneitikas robežas, izaicina pastāvošo zinātnes uzstādījumu.

20. Viens no galvenajiem hermeneitikas sasniegumiem, kas ir klajā pretstatā ar Jaunlaiku un Apgaismības filosofiju, ir autoritātes un tradīcijas atzīšana. Proti, hermeneitika secina, ka autoritāte un tradīcija ne tikai nav traucēkļi, bet tām arī piemīt produktīva loma saprašanā.

21. No autoritātes, tradīcijas, aizspriedumu atzīšanas Gadamera filosofija nonāk pie valodas lomas analīzes, kurā ne tikai izdara secinājumus par valodas kā sarunas vadulas nozīmīgumu, bet arī atzīst to, ka valodiskums ir esamības pamats. Proti, viņš valodu (hermeneitiski plašā nozīmē) padara par ontoloģisku principu. Tas nozīmē, ka saprašanas pamats ir valoda un pasaules robežas sakrīt ar saprašanas robežām, savukārt, saprašanas robežas – ar valodas robežām.

Noslēgums

22. Hermeneitiskās filosofijas izklāsts norāda uz pieredzes, saprašanas un tradējuma fundamentālo atkarību no hermeneitiskajiem principiem, proti, no hermeneitiskā apļa un aizspriedumiem, no gaidām un horizonta, no tradējuma un vēsturiski iedarbīgās apziņas. Šie elementi ir tuvi tiem principiem, kas pastāv *sensus communis* idejas pamatā. Lai gan valodiskās norises un *sensus communis* pēc formas ir dažādi, to saturu veidošanās ir līdzīga.

23. Līdz ar to var secināt, ka filosofiskā hermeneitika ir (B) nostādnes jeb *sensus communis* idejas izgaismošanās, kas nosaka patiesības vēsturiski komunikatīvo formulu. Patiesība ir gan vēsturiska, gan komunikatīva.

Kopsavilkumā izmantotās zinātniskās literatūras saraksts

1. Beiser, F. *Hegel*. New York, London: Routledge, 2005.
2. Bēkons, F. *Jaunais Organons*. Rīga: Zvaigzne, 1989.
3. Buceniece, E. *Ievads. Grām.: Antoloģija "Ideju vēsture Latvijā"*, 1. Sēj. Rīga: Zvaigzne ABC, 1995.
4. Celms T. *Patiesība un šķitums*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab. apgāds, 1939.
5. Dekarts, R. *Meditācijas par pirmo filosofiju*. Rīga: Liepnieks un Rītups, 2008.
6. Dekarts, R. *Pārruna par metodi*. Rīga: Zvaigzne, 1978.
7. Foucault, M. *The Politics of Truth*. Massachusetts: MIT Press, 2007.
8. Gadamers, H.-G. *Patiesība un metode*. Rīga: Jumava, 1999.
9. Grondin, J. *Gadamer's Basic Understanding of Understanding*. In: Dostal, R. J. (ed.). *The Cambridge Companion to Gadamer*. Cambridge University Press, 2002.
10. Grondin, J. *Sources of Hermeneutics*. New York: State University of New York Press, 1995.
11. Grondin, J. *The Philosophy of Gadamer*. Acumen, 2003.
12. Heidegers, M. *Pasaules ainas laiks*. Grām.: *Malkasceļi*. Rīga: Intelekts, 1998.
13. Holthoon, F. v., Olson, D. R. (eds.). *Common Sense. The Foundations for Social Sciences*. Lanham; New York; London: University Press of America, 1987.
14. Huserls, E. *Kartēziskās meditācijas. Ievads fenomenoloģijā*. Grām.: *Fenomenoloģija*. Rīga: FSI, 2002.
15. Huserls, E. *Mūsdienu Eiropas zinātņu krīze un transcendentālā fenomenoloģija*. Grām.: *Fenomenoloģija*. Rīga: FSI, 2002.
16. Jay, M. *Songs of Experience*. University of California Press, 2005.
17. Kants, I. *Spriestspējas kritika*. Rīga: Zinātne, 2000.
18. Kants, I. *Tīrā prāta kritika*. Rīga: Zinātne, 2012

19. Lynch, M. P. (ed.) *The Nature of Truth*. Massachusetts: The MIT Press, 2001.
20. Reid, T. *An Inquiry into the Human Mind, On the Principles of Common Sense*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1997.
21. Schaeffer, J. D. *Commonplaces sensus communis*. In: Jost, W., Olmsted, W. (eds.). *A Companion to Rhetoric and Rhetorical Criticism*. Blackwell, 2004.
22. Schaeffer, J. D. *Sensus Communis. Vico, Rhetoric, and the Limits of Relativism*. Durham; London: Duke University Press, 1990.
23. Vedins, I. *Zinātne un patiesība*. Rīga: Avots, 2008.
24. Vico G. *New Science*. Penguin Books, 2001.
25. Vico, G. *On the Study Methods of Our Time*. Ithaca, London: Cornell University Press, 1990.
26. Vindelbands, V. Vēsture un dabaszinātnes. *Kentaurs XXI*, 2007, Nr. 42.
27. Wachterhauser, B. *Getting it Right: Relativism, Realism and Truth*. In: Dostal, R. J. (ed.). *The Cambridge Companion to Gadamer*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Pateicības

EIROPAS SAVIENĪBA

LATVIJAS
UNIVERSITĀTE
ANNO 1919

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā «Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē».